

The Role and Significance of Public Discussion in the Law-Making Process

Ne'matullayev Abdulaziz,

Lead Advisor,
Institute for Legislative Analysis and Regulatory Impact Assessment
under the Ministry of Justice

ABSTRACT

The article analyzes the role and significance of public consultation in the rule-making process from theoretical-legal and comparative-legal perspectives. It examines the main principles and forms of public consultation, as well as the importance of involving stakeholders in the rule-making process. The institutional mechanisms of public participation established in the United States and the European Union, as well as the approaches of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) to stakeholder engagement, are comparatively analyzed with the practice of Uzbekistan. In addition, the article considers the constitutional and legal foundations of public consultation in Uzbekistan, the procedures for its organization, its digital infrastructure, and the early-stage notification mechanism introduced in 2025.

Keywords:

public discussion, lawmaking, draft normative-legal act, stakeholder engagement, openness and transparency, regulation.gov.uz, early-stage consultation, OECD.

Norma Ijodkorligi Jarayonida Jamoatchilik Muhokamasining O'Rni Va Ahamiyati

Ne'matullayev Abdulaziz,
Adliya vazirligi huzuridagi
Qonunchilikni tahlil qilish va tartibga solish
ta'sirini baholash instituti yetakchi maslahatchisi

Annotatsiya

Maqolada norma ijodkorligi jarayonida jamoatchilik muhokamasining o'rni va ahamiyati nazariy-huquqiy hamda qiyosiy-huquqiy jihatdan tahlil qilingan. Unda jamoatchilik muhokamasining asosiy tamoyillari, shakllari va norma ijodkorligi jarayonida manfaatdor tomonlarni jalb etishning ahamiyati yoritilgan. AQSH va Yevropa Ittifoqida shakllangan jamoatchilik ishtirokining institutsional mexanizmlari hamda Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkilotining (OECD) manfaatdor tomonlarni jalb etish bo'yicha yondashuvlari O'zbekiston amaliyoti bilan qiyosiy tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekistonda jamoatchilik muhokamasining konstitutsiyaviy va qonuniy asoslari, uni tashkil etish tartibi, elektron infratuzilmasi hamda 2025-yilda joriy etilgan erta bosqichda xabardor qilish mexanizmi ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: jamoatchilik muhokamasi, norma ijodkorligi, normativ-huquqiy hujjat loyihasi, manfaatdor tomonlar ishtiroki, ochiqlik va shaffoflik, regulation.gov.uz, erta bosqichda maslahatlashuv, OECD.

Kirish

Norma ijodkorligi jarayonining sifati va legitimligi nafaqat rasmiy protseduralarga rioya etilishi, balki **jamiyatning qabul qilinayotgan hujjatlarga bo'lgan ishonchi va undagi ishtiroki** bilan ham belgilanadi. Aynan shu bois jahon amaliyotida normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish jarayoniga fuqarolar, tadbirkorlik subyektlari, fuqarolik jamiyati institutlari va mutaxassislarni jalb etish, ya'ni jamoatchilik muhokamasi norma ijodkorligining ajralmas qismiga aylangan.

Mazkur institut nafaqat qabul qilinayotgan hujjatning sifatini oshiradi, balki **davlat bilan jamiyat o'rtasidagi ishonchni mustahkamlaydi**, shuningdek amaliyotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarni oldindan aniqlash imkonini beradi. Mazkur maqolaning maqsadi – jamoatchilik muhokamasi institutining nazariy-huquqiy asoslarini, xalqaro tajribasini hamda O'zbekiston amaliyotini, shu jumladan so'nggi institutsional yangiliklarni tahlil qilishdan iborat.

Shu bilan birga, jamoatchilik muhokamasining huquqiy jihatdan tartibga solinganligi uning amaliyotda samarali amal qilishini avtomatik ravishda ta'minlamaydi. Muhokamaning qaysi bosqichda o'tkazilishi, uning davomiyligi loyiha ta'sir darajasiga qanchalik mosligi, manfaatdor tomonlarning qamrovi, kelib tushgan takliflarning mazmuniy tahlili va ularga asoslantirilgan munosabat bildirilishi kabi masalalar jamoatchilik ishtirokining haqiqiy natijadorligini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, jamoatchilik muhokamasini formal protsedura sifatida emas, balki norma ijodkorligi qarorlarining sifatiga ta'sir ko'rsatuvchi institutsional mexanizm sifatida baholash muhimdir. Mazkur maqolada aynan ushbu masalalar O'zbekiston qonunchiligi va amaliyoti hamda xorijiy yondashuvlar asosida tahlil qilingan.

1. Jamoatchilik muhokamasining tushunchasi, tamoyillari

Normativ-huquqiy hujjat loyihasini jamoatchilik muhokamasidan o'tkazish – normativ-huquqiy hujjat loyihasi rasmiy qabul qilinishidan oldin uni manfaatdor davlat

organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, fuqarolik jamiyati institutlari, mutaxassislar hamda keng jamoatchilik e'tiboriga havola etish, kelib tushgan taklif va mulohazalarni tizimli ravishda to'plash va tahlil qilish hamda ular bo'yicha asoslantirilgan qaror qabul qilishga qaratilgan ishtirokchilik mexanizmi sifatida qaraladi. Bunday yondashuv jamoatchilik muhokamasini faqat loyiha matnini ochiq e'lon qilish bilan cheklamasdan, manfaatdor tomonlar fikrini qaror qabul qilish jarayoniga integratsiya qilishni nazarda tutadi.

Mazkur institut orqali loyiha normalarining amaliy ta'siri oldindan baholanadi, hujjat qabul qilingandan keyin yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar aniqlanadi hamda uning mazmunini takomillashtirish imkoniyati yaratiladi.

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan 2012-yilda qabul qilingan "Tartibga solish siyosati va boshqaruvi bo'yicha tavsiyanoma"ning ikkinchi tamoyilida hukumatlar tartibga solish choralarini ishlab chiqishda barcha manfaatdor tomonlarni faol jalb etishi lozimligi belgilangan. 2016-yilda qabul qilingan "Tartibga solish siyosatida manfaatdor tomonlarni jalb etish bo'yicha eng yaxshi amaliyot tamoyillari"da esa bunga erishish uchun aniq va izchil siyosat, jarayonni hujjatning ta'sir darajasiga moslashtirish, hamda muhokama natijalarini muntazam baholab borish zarurligi ta'kidlangan.

O'zbekiston amaliyotida jamoatchilik muhokamasini tashkil etishning o'z tamoyillar tizimi shakllangan bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **oshkoralik** (loyiha matni va unga oid tahliliy materiallarning to'liq ochiq taqdim etilishi);
- **erta bosqichda maslahatlashuv** (muhokamaning takliflarni hisobga olish imkoniyati saqlangan bosqichda o'tkazilishi);
- **inklyuzivlik** (loyihadan ta'sirlanadigan barcha guruhlar, shu jumladan zaif ijtimoiy qatlamlarning ishtiroki uchun sharoit yaratilishi);
- **oqilona muddat** (fikir bildirish uchun ajratilgan vaqtning masala murakkabligiga mutanosibli);
- **tushunarlilik** (materiallarning oddiy va ravon tilda bayon etilishi);
- **dalillarga asoslanganlik** (muhokamaning aniq dalil va tahlilga asoslanishi);

– **hisobdorlik** (ishlab chiquvchining har bir mazmunli taklif yuzasidan asosli munosabat bildirishi);

– **izchillik** (muhokamani tashkil etishning barcha loyihalar uchun yagona yondashuv asosida olib borilishi);

– **mutanosiblik** (muhokama shakli va ko'lamining loyihaning ahamiyati va ta'sir doirasiga mosligi).

Jamoatchilik ishtirokining maqsadi, ishtirokchilar doirasi va muhokama qilinayotgan loyihaning xususiyatidan kelib chiqib, uni shartli ravishda bir nechta darajaga ajratish mumkin. Eng keng tarqalgan daraja jamoatchilik muhokamasi bo'lib, unda fuqarolar, tadbirkorlik subyektlari va boshqa manfaatdor tomonlarning taklif va mulohazalari keng doirada yig'iladi.

Mutaxassislar muhokamasi ishtirokchilar doirasi jihatidan nisbatan torroq bo'lib, texnik, ilmiy yoki tarmoq xususiyatiga ega hamda maxsus bilim talab qiladigan loyihalarni muhokama qilishga qaratilgan.

Umumxalq muhokamasi esa mamlakat miqyosida muhim ahamiyatga ega bo'lgan ayrim qonun loyihalarini keng jamoatchilik ishtirokida muhokama qilish shakli sifatida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, loyihaning xususiyatidan kelib chiqib, onlayn muhokamalar, jamoatchilik eshituvlari, ekspertlar bilan uchrashuvlar, so'rovnomalar va maqsadli guruhlar bilan maslahatlashuvlardan foydalanish mumkin.

2. Jamoatchilik muhokamasining xorijiy tajribasi

AQSHda jamoatchilik muhokamasi instituti 1946-yilda qabul qilingan Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risidagi qonun (*Administrative Procedure Act*) asosida shakllangan bo'lib, u "notice-and-comment" (*e'lon va fikr-mulohaza*) tartibi sifatida tanilgan. Ushbu tartibga ko'ra, davlat idorasi taklif etilayotgan qoida loyihasini rasman e'lon qiladi, manfaatdor tomonlardan yozma fikr-mulohazalar qabul qiladi va yakuniy qoidani tasdiqlashdan oldin muhim e'tirozlarga javob berishi shart hisoblanadi. Amalda bu jarayon **regulations.gov** yagona portali orqali amalga oshiriladi.

Yevropa Ittifoqida esa 2016-yildan boshlab Yevropa Komissiyasi tomonidan "**fikr-mulohaza mexanizmi**" (*feedback mechanism*) joriy etilgan bo'lib, fuqarolar va manfaatdor tashkilotlar

siyosat shakllantirishning turli bosqichlarida "**Have Your Say**" portali orqali yozma fikr-mulohaza bildirish imkoniyatiga ega. Bu ikki model jamoatchilik ishtirokini nafaqat deklarativ, balki institutsional jihatdan ham mustahkamlangan mexanizmga aylantirgani bilan ajralib turadi.

Shu bilan birga, xalqaro tajriba jamoatchilik muhokamasini tashkil etishda bir qator tizimli muammolar ham mavjudligini ko'rsatadi. Xususan, OECDga a'zo davlatlarning chorak qismidan kamrog'i normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqishning dastlabki bosqichlarida fuqarolar va tadbirkorlar bilan tizimli maslahatlashadi, **normativ-huquqiy hujjat ishlab chiquvchilarning esa taxminan uchdan ikki qismi olingan fikr-mulohazalarga rasmiy javob bermaydi**. Natijada manfaatdor tomonlarni kelgusida jamoatchilik muhokamasida faol ishtirok etishdan qaytarilishiga olib kelishi mumkin.

3. O'zbekistonda jamoatchilik muhokamasining huquqiy asoslari va institutsional mexanizmlari

O'zbekistonda jamoatchilik muhokamasi institutining huquqiy asosi bir nechta darajadan iborat bo'lib, ular bir-birini to'ldiradi. Eng yuqori darajada Konstitutsiyaning 9-moddasida belgilangan. Unga ko'ra, jamiyat va davlat hayotining eng muhim masalalari xalq muhokamasiga taqdim etiladi.

Jamoatchilik muhokamasi aynan shu konstitutsiyaviy huquqning amalga oshirilish shakllaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi Qonun jarayonning qonuniy o'zagini tashkil etadi. Qonunning 23 va 24-moddalarida loyihani jamoatchilik yoki mutaxassislar muhokamasiga olib chiqish, uni belgilangan portalga joylashtirish hamda kelib tushgan takliflarni ko'rib chiqish majburiyati o'rnatilgan, **muhokamaning qonuniy minimal muddati esa kamida 15 kunni tashkil etadi**. O'zbekiston Respublikasining "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi Qonun esa muhokamaning ishtirokchilik doirasini kengaytirib, jamoatchilik nazoratining shakllari, shu jumladan jamoatchilik muhokamasi va eshituvini belgilab beradi.

Alohida qatlamni tartibga solish ta'sirini baholash (*TSTB*) tizimiga oid me'yorlar tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 15-martdagi PQ-5025-son qaroriga ko'ra, TSTB doirasida **muhim iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ega loyihalarning, qoida tariqasida, jamoatchilik muhokamasidan o'tkazilishi belgilangan.** Mazkur me'yor "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi umumiy 24-modda talabini bekor qilmaydi, balki TSTB tizimi doirasidagi muhokamaga qo'shimcha mezon vazifasini o'taydi. 2025-yilda "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi Qonunning

21-moddasiga muhim qo'shimcha kiritildi. Qo'shimchaga muvofiq, endi eng muhim iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ega normativ-huquqiy hujjat loyihasini ishlab chiqishdan oldin, uning tayyorlanishi haqidagi axborot jamoatchilik muhokamasi portaliga joylashtirilishi shart. Bunda loyihaning taxminiy nomi, uni ishlab chiqishga sabab bo'layotgan muammo, tartibga solish nazarda tutilayotgan masalalar doirasi hamda dastlabki fikr-mulohazalarni yuborish tartibi ko'rsatiladi.

Shunday qilib, erta bosqichda xabardor qilish mexanizmi jamoatchilik muhokamasining vaqt jihatidan oldinroq boshlanishini ta'minlash bilan birga, norma ijodkorligi jarayonida muammoni aniqlash va uni tartibga solish usullarini belgilash bosqichlariga jamoatchilik fikrini kiritish imkonini yaratadi. Bu jihatdan mazkur mexanizm an'anaviy **"tayyor loyiha - jamoatchilik fikri - yakuniy hujjat"** modeliga nisbatan kengroq ishtirokchilik yondashuvini shakllantirish imkoniyatini beradi. Biroq ushbu mexanizmning amaliy samaradorligi dastlabki axborotning sifati, fikr bildirish uchun yaratilgan imkoniyatlar va kelib tushgan takliflarning keyingi norma ijodkorligi bosqichlarida qay darajada inobatga olinishiga bog'liq bo'ladi.

Normativ-huquqiy hujjat loyihalari ustida ishlash yagona elektron tizim – **project.gov.uz** orqali tashkil etiladi, unga kirish Yagona identifikatsiya tizimi (*OneID*) yoki elektron raqamli imzo orqali amalga oshiriladi. Loyiha idoralararo kelishuv bosqichlarini ushbu tizimda bosib o'tgach, rahbar tomonidan imzolangan hujjat jamoatchilik muhokamasi bosqichiga o'tkazilganda, u avtomatik tarzda normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portali regulation.gov.uzga yuboriladi. Portal orqali

bildirilgan taklif va mulohazalar mas'ul ijrochining shaxsiy kabinetida ko'rinadi hamda **ularni tizim orqali qabul qilish yoki asoslantirilgan holda rad etish** imkoniyati yaratilgan. Bunday texnologik integratsiya norma ijodkorligi jarayonining barcha bosqichlarini, loyihalashtirishdan jamoatchilik muhokamasigacha uzluksiz va izchil tarzda bog'lashga xizmat qiladi.

4. Jamoatchilik muhokamasini tashkil etish va uning samaradorligini baholash

Amalda qonunchilikda belgilangan 15 kunlik muddat jamoatchilik muhokamasini o'tkazishning minimal muddati sifatida namoyon bo'ladi. Biroq barcha loyihalar uchun bir xil muddatdan foydalanish loyihaning murakkabligi va jamoatchilikka ta'sir darajasidagi farqlarni to'liq hisobga olmasligi mumkin. Shu munosabat bilan, **muhokama muddatlarini loyihaning ta'sir darajasi va murakkabligiga qarab differensiyatsiyalash maqsadga muvofiq.** Xususan, texnik yoki tahririy tusdagi o'zgartirishlar uchun kamida 15 kun, o'rta ta'sirga ega loyihalar uchun 20-30 kun, keng ijtimoiy yoki iqtisodiy ta'sirga ega loyihalar uchun 30-45 kun, murakkab, konseptual yoki yirik qonun loyihalari uchun esa 45 kundan ortiq muddat belgilash mumkin.

Muhokama sifati va samaradorligini baholashda faqat kelib tushgan takliflar soniga tayanish yetarli emas. Kam sonli taklif xabardor qilish ishining sustligidan, ko'p sonli taklif esa ularning barchasi mazmunli ekanidan darak bermasligi mumkin. Shu bois amaliyotda miqdoriy ko'rsatkich bilan bir qatorda sifat ko'rsatkichlaridan ham foydalaniladi, jumladan qamrov darajasi (*asosiy manfaatdor guruhlarining ishtiroki*), manfaatdor tomonlar vakilligi, takliflarning mazmuniy sifati, takliflarni inobatga olish darajasi, loyiha matniga kiritilgan o'zgartirishlar, javob berish darajasi (*har bir mazmunli taklifga asosli munosabat bildirilgani*), muddatning yetarliligi hamda natijalarning ochiqqligi (*muhokama yakunlari jamoatchilikka tushunarli tarzda e'lon qilinishi*).

Aynan "javob berish darajasi" ko'rsatkichining rasmiy uslubiyotga kiritilishi xalqaro tajribada qayd etilgan, ya'ni normativ-huquqiy hujjat ishlab chiquvchilarning ko'pchiligi fikr-mulohazalarga

rasmiy javob bermasligi muammosiga bevosita institutsional javob sifatida izohlanishi mumkin. Muhokamani cheklash yoki o'tkazmaslik faqat **qonunchilikda to'g'ridan-to'g'ri nazarda tutilgan, yopiq ro'yxatdagi hollarda mumkin**. Ya'ni loyiha davlat sirini yoki qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa sirni o'z ichiga olganda, favqulodda vaziyat yoki boshqa kechiktirib bo'lmaydigan holat sababli tezkor qabul qilinishi talab etilganda, loyiha yuqori yuridik kuchga ega hujjatning ijrosini ta'minlovchi, muqobil yechim imkoniyatini qoldirmaydigan texnik xususiyatga ega bo'lganda hamda loyiha faqat imlo yoki texnik-tahririy xatoni tuzatishga qaratilganda. Boshqa barcha hollarda muhokamadan voz kechish yoki uni shakliy tarzda o'tkazish asossiz hisoblanadi.

5. Amaliyotdagi muammolar va jamoatchilik muhokamasini takomillashtirish yo'nalishlari

Yuqorida ko'rib o'tilgan islohotlar, ya'ni tabaqalashtirilgan muddatlar tizimi, samaradorlikni baholashning ko'p o'lchovli mezonlari hamda erta xabardor qilish mexanizmi O'zbekiston jamoatchilik muhokamasi institutining xalqaro standartlarga izchil yaqinlashib borayotganini ko'rsatadi. Ayniqsa, 2025-yilgi islohot OECD tajribasida qayd etilgan erta bosqichda maslahatlashishning yetarli emasligi va fikr-mulohazalarga rasmiy javob berilmasligi kamchiliklariga institutsional jihatdan javob berish yo'nalishida muhim qadam hisoblanadi.

Bundan tashqari, TSTB tizimi doirasida **“muhim ahamiyatga ega” loyihalarni** aniqlashda aniq va bir xil mezonlarning qo'llanilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday mezonlarning yetarlicha aniq belgilanmaganligi turli loyihalarga nisbatan yondashuvlarda farq paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, samaradorlik ko'rsatkichlari (*qamrov, javob berish darajasi, takliflarni inobatga olish darajasi va boshqalar*) idora darajasida hisobga olinishi tavsiya etilsa-da, ularning yillik kesimda umumlashtirilgan, ommaviy hisobotda e'lon qilinishi amaliyoti hali tizimli shakllanmagan. Natijada, jamoatchilik muhokamasining umumiy samaradorligini tashqi nazorat qilish va mustaqil baholash imkoniyati cheklangan bo'lib qolmoqda.

6. XULOSA

Xulosa qilib aytganda, jamoatchilik muhokamasi norma ijodkorligi jarayonida normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining mazmunini takomillashtirish, manfaatdor tomonlarning fikr va takliflarini qaror qabul qilish jarayoniga kiritish hamda norma ijodkorligining ochiqligi va shaffofligini ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim institutsional mexanizm hisoblanadi.

O'zbekistonda mazkur institutning konstitutsiyaviy va qonuniy asoslari shakllangan bo'lib, normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini jamoatchilik muhokamasiga qo'yish, taklif va mulohazalarni ko'rib chiqish hamda muhokamani elektron platforma orqali tashkil etish bo'yicha tegishli mexanizmlar mavjud. 2025-yilda joriy etilgan erta bosqichda xabardor qilish mexanizmi esa jamoatchilik ishtirokini tayyor loyiha muhokamasi bilan cheklamasdan, tartibga solish muammosini shakllantirish bosqichiga yaqinlashtirish imkonini berdi.

Shu bilan birga, jamoatchilik muhokamasining huquqiy jihatdan mavjudligi uning amaliy samaradorligini to'liq kafolatlamaydi. Muhokamaning natijadorligi ishtirokchilar qamrovi, muhokama muddatining loyiha ta'siriga mosligi, kelib tushgan takliflarning mazmunan tahlil qilinishi, ular bo'yicha asoslantirilgan munosabat bildirilishi va muhokama natijalarining ochiqligi kabi omillarga bog'liq.

Shundan kelib chiqib, jamoatchilik muhokamasini yanada takomillashtirish uchun, avvalo, muhokama muddatlarini loyihalarning ta'sir darajasi va murakkabligiga qarab tabaqalashtirish, jamoatchilik ishtirokining samaradorligini miqdoriy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda sifat mezonlari asosida baholash, mazmunli takliflarga asoslantirilgan munosabat bildirish mexanizmlarini kuchaytirish hamda **jamoatchilik muhokamasi majburiy bo'lgan loyihalarni aniqlashda obyektiv mezonlardan** foydalanish maqsadga muvofiq.

Shuningdek, jamoatchilik muhokamasining natijalarini umumlashtirish va ularni ochiq e'lon qilish amaliyotini tizimli ravishda rivojlantirish manfaatdor tomonlarning ishtirokini rag'batlantirish, norma ijodkorligi jarayonida hisobdorlikni oshirish hamda qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlarning amaliy

asoslanganligini kuchaytirishga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 9-modda.
2. O'zbekiston Respublikasining "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi 2021-yil 20-apreldagi O'RQ-682-son Qonuni, 23 va 24-moddalar // lex.uz.
3. O'zbekiston Respublikasining "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi 2018-yil 12-apreldagi O'RQ-474-son Qonuni // lex.uz.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tartibga solish ta'sirini baholash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2021-yil 15-martdagi PQ-5025-son qarori // lex.uz.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 17-martdagi PF-89-son Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son.
6. O'zbekiston Respublikasining "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi Qonunga o'zgartish kiritish haqida»gi 2025-yil 10-apreldagi O'RQ-1054-son Qonuni, 21-modda // lex.uz.
7. OECD (2012), Recommendation of the Council on Regulatory Policy and Governance. – Paris: OECD Publishing.
8. OECD (2016), Best Practice Principles on Stakeholder Engagement in Regulatory Policy, GOV/RPC(2016)23. – Paris: OECD.
9. Davidson R. Improving Stakeholder Engagement and Evidence-Based Policy Making // The Regulatory Review, 2022.
10. Administrative Procedure Act, 5 U.S.C. § 553 (1946) // U.S. Government Publishing Office.
11. European Commission (2016), Better Regulation Guidelines – Feedback Mechanism // ec.europa.eu.
12. Normativ-huquqiy hujjat loyihalarini jamoatchilik muhokamasiga qo'yish. Uslubiy qo'llanma (*uslubiyot*). Adliya vazirligi huzuridagi Qonunchilikni tahlil qilish va tartibga solish ta'sirini baholash instituti. – Toshkent, 2026.